

KS. SŁAWOMIR BARTNICKI

WIARYGODNOŚĆ OBJAWIENIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO
W REFLEKSJI TEOLOGICZNEJ AVERY'EGO DULLESA

Współcześnie obserwujemy kwestionowanie przez niektóre środowiska istnienia porządku nadprzyrodzonego oraz potrzeby wiary religijnej. W sposób szczególny zaś neguje się zasadność i prawdziwość religii chrześcijańskiej. Podważa się tym samym możliwość Boskiej genezy chrześcijaństwa. Przyjęcie tego rodzaju stanowiska oznaczałoby, że nie istnieją żadne racje, aby uwierzyć Bogu i powierzyć Mu swoje życie¹. Teologia fundamentalna natomiast wskazuje, że istnieją racje, aby uwierzyć Bogu, który w pełni objawił się w Jezusie Chrystusie. Innymi słowy, dyscyplina ta uzasadnia wiarygodność Objawienia Bożego zrealizowanego w Chrystusie, które leży u źródeł religii chrześcijańskiej. Objawienie to trwa po dziś dzień w ustanowionej przez Chrystusa wspólnocie wierzących, czyli Kościele². W rozumieniu chrześcijańskim stanowi ono nadprzyrodzone samoujawnienie Boga, poprzez które manifestuje się On człowiekowi w celu zaproszenia go do zbawczego dialogu³.

Ks. dr SŁAWOMIR BARTNICKI – prefekt i wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży; adres do korespondencji: WSD, pl. Papieża Jana Pawła II 1, 18-400 Łomża; e-mail: sbartnicki@vp.pl

¹ Zob. M. R u s e c k i. *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa. Dlaczego wierzyć Chrystusowi?* Lublin: TN KUL, KUL JPII 2010 s. 5.

² Tamże, s. 9.

³ M. R u s e c k i, I. S. L e d w o ń. *Objawienie Boże. W: Leksykon teologii fundamentalnej.* Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 859.

Istotne w refleksji teologicznofundamentalnej pojęcie wiarygodności oznacza cechę lub zespół właściwości określonych wydarzeń, osób czy zjawisk, które wprawdzie nie podlegają bezpośredniemu, charakteryzującemu się oczywistością poznaniu, ale które umożliwiają uznanie danej rzeczywistości za godną wiary, wiarygodną. Misteryjny charakter przedmiotu teologii fundamentalnej, czyli Objawienia Bożego, oraz ograniczoność władz poznawczych człowieka sprawia, że w kwestii realizacji Objawienia w dziejach można osiągnąć nie pewność oczywistości, lecz pewność moralną. Pewność tego rodzaju daje człowiekowi bezpieczną podstawę do przyjęcia Objawienia Bożego w wierze, która powstaje dzięki łasce⁴.

Do grona współczesnych i zarazem głównych teologów fundamentalnych zalicza się amerykańskiego kardynała Avery'ego Dullesa⁵. Znacząca wartość oraz oryginalny rys jego teologii fundamentalnej uzasadniają jej prezentację pod kątem celu tej dyscypliny, czyli uzasadniania wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego.

Avery Robert Dulles urodził się 24 sierpnia 1918 r. w Auburn w stanie Nowy Jork w znanej rodzinie polityków amerykańskich. Był wychowywany w wyznaniu prezbiteriańskim. Będąc od 1936 r. studentem Uniwersytetu Harvarda, porzucił wyznawany dotychczas ateistyczny materializm i dzięki lekturze pism św. Augustyna zaczął stopniowo zbliżać się do religii katolickiej, którą oficjalnie przyjął w 1940 r. W 1946 r., po odbyciu służby wojskowej w marynarce wojennej Stanów Zjednoczonych podczas II wojny światowej, wstąpił do zakonu jezuitów. W 1956 r. przyjął w zakonie święcenia kapłańskie. Studia specjalistyczne odbył na uniwersytecie w Münster oraz w rzymskim Gregorianum, gdzie w 1960 r. uzyskał stopień doktora teologii. W swych dziełach Dulles przedstawiał teologię wierną Tradycji, myśli Ojców Kościoła oraz wybitnych przedstawicieli teologii scholastycznej, pozostając jednocześnie otwarty na nauczanie Soboru Watykańskiego II i potrzeby współczesnego człowieka. Był on wykładowcą między innymi w prowadzonym przez jezuitów Woodstock College, profesorem na Katolickim Uniwersy-

⁴ M. R u s e c k i. *Wiarygodność*. W: *Leksykon* s. 1328-1333; M. R u s e c k i, J. M a s t e j. *Uzasadnianie w teologii fundamentalnej*. „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioznictwa” 2:2010 s. 62-63.

⁵ A. D u l l e s. *Świadek dane łasce i refleksje o teologicznej wędrówce*. Ząbki: Apostolicum 2004; t e n ż e. *Magisterium. The Teacher and Guardian of the Faith*. Naples: Sapientia Press 2007; T. E. M c C a r r i c k. *Foreword*. W: *The Legacy of Avery Cardinal Dulles, S.J.: His Words and His Witness*. Red. A. M. Kirmse, M. Canaris. New York: Province of Society of Jesus 2011 s. XIII; W. D a w i d o w s k i. *Konwertyta. Wielcy teologowie XX wieku – kard. Avery Dulles SJ*. „Tygodnik Powszechny” 11:2001 s. 11.

tecie Ameryki oraz Uniwersytecie Fordham, w latach 1992-1997 należał również do Międzynarodowej Komisji Teologicznej. 21 lutego 2001 r. został mianowany kardynałem przez papieża Jana Pawła II⁶. Zmarł 12 grudnia 2008 r. w Nowym Jorku.

I. POJĘCIE OBJAWIENIA

W celu wypracowania komunikatywnego sposobu mówienia o Bożym Objawieniu, Avery Dulles zastosował kategorię modeli do interpretacji Objawienia. Wyjaśnia on, że modele są sposobem usystematyzowania charakterystycznych postaw lub szkół myślenia i pomagają w przeglądzie pola dyskusji. Ich celem jest ponadto wyjaśnianie treści, które chrześcijanie przyjmują na podstawie wiary⁷. Amerykański teolog twierdzi, że zastosowanie modeli w teologii Objawienia jest zasadniczo jego własną koncepcją, chociaż przyznaje, że niewielki wpływ miała na niego myśl Ernsta Troeltscha i H. Richarda Niebuhra⁸.

Dulles bada pięć modeli Objawienia: doktrynę, historię, wewnętrzne doświadczenie, dialektyczną obecność Boga i nową świadomość człowieka. Każdy z nich odsłania nowy sposób przedstawiania natury Objawienia w dwudziestowiecznej teologii⁹, równocześnie mają one cechy wspólne, umożliwiające sformułowanie spójnej definicji Objawienia. W ramach pięciu modeli autorstwa Dullesa brakuje jednak koncepcji ujmującej rzeczywistość samoudzielania się Boga w sposób wyraźnie personalistyczny. Jego zdaniem, niemożliwe jest dzisiaj ukazywanie jedynie doktrynalnego charakteru Objawienia, lecz należy widzieć również jego pozostałe aspekty. Amerykański

⁶ D u l l e s. *Świadectwo dane łasce*; t e n ż e. *Magisterium*; I. S m e n t e k. *Modele Kościoła według Avery Dullesa*. „Roczniki Teologiczne” 7:2005 z. 9 s. 51; D a w i d o w s k i. *Konwertyta* s. 11.

⁷ A. D u l l e s. *Models of Revelation*. Maryknol: Orbis 1992 s. 32; t e n ż e. *Świadectwo dane łasce* s. 100.

⁸ M. S t r i ż e n e c. *Personal Interview with Avery Dulles In New York, In Fordham University on 25th March 1997*. W: *Models of Revelation in Avery Dulles*. Red. M. Striżenec. Roma: Pontifical Lateran University 2000 s. 79; D a w i d o w s k i. *Konwertyta* s. 11.

⁹ D u l l e s. *Models of Revelation* s. 27-128; t e n ż e. *The Craft of Theology. From Symbol to System. New Expanded Edition*. New York: Crossroad 1995 s. 46; S t r i ż e n e c. *Personal Interview with Avery Dulles* s. 79; D. J a n k i e w i c z. *The Magisterium and Theologians in the Writings of Avery R. Dulles. The Conflicting Legacy of the Second Vatican Council*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller 2009 s. 169; D a w i d o w s k i. *Konwertyta* s. 11.

jezuity wyjaśnia, że w każdym z modeli Objawienie Boże jest postrzegane inaczej, co daje różne, a nawet sprzeczne odpowiedzi na kwestie dotyczące Objawienia. Wskazuje także na mocne i słabe strony każdego z nich. To sprawia, że Dulles nie opowiada się za jednym modelem ani nie proponuje kolejnego, szóstego. W celu wydobycia mocnych aspektów każdego z nich i przewyższenia słabości, a także odnowienia i ubogacenia pięciu modeli Objawienia, amerykański teolog zaproponował użycie teorii komunikacji symbolowej w roli narzędzia dialektycznego¹⁰.

Według Dullesa Objawienie dokonuje się dzięki komunikacji symbolowej¹¹. Zgodnie z tym Bóg objawia się poprzez ustanowione przez siebie dostrzegalne znaki, będące środkami, dzięki którym manifestuje się On wobec ludzi.

W rozumieniu Dullesa symbole objawieniowe uczestniczą w mocy transcendentnej rzeczywistości, na którą wskazują, jak również obejmują i uobecniają tę rzeczywistość, to znaczy Boga¹². Wieloznaczny charakter symboli sprawia natomiast, że potrzebują one interpretacji, której kontekstem są inne symbole i ciesząca się asystencją Ducha Świętego wspólnota Kościoła¹³. W związku z tym Dulles zwraca uwagę na potrzebę refleksji nad treścią, którą zawiera symbol, i wyrażenia jej w formie pojęciowej. Autor podkreśla jednak, że symbol zawiera to, co jest w nim niedostrzegalne i niepoznawalne rozumowaniem dyskursywnym. Mówiąc o symbolu, Dulles wyszczególnia przede wszystkim symbole objawieniowe i symbole konwencjonalne, umowne¹⁴. W celu podkreślenia

¹⁰ A. D u l l e s. *Revelation Theology. A History*. New York: Herder and Herder 1969 s. 180; t e n ż e. *Models of Revelation* s. 12, 117-128; t e n ż e. *The Craft of Theology* s. 50; t e n ż e. *Świadectwo dane łasce* s. 106.

¹¹ D u l l e s. *Models of Revelations* s. 128-140; S. B a r t n i c k i. *Koncepcje Objawienia według Avery Dullesa*. W: *Objawienie Boże w interpretacji współczesnych teologów*. Red. B. Kochaniewicz. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny 2010 s. 97; M. R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów 2007 s. 114; R u s e c k i, L e d w o Ń. *Objawienie Boże* s. 862-863; K. K a u c h a. *Teologia Objawienia i jej eklezjologiczne konsekwencje w pismach Avery Dullesa*. ZN KUL 37:1994 s. 8; zob. M. R u s e c k i. *Symbol*. W: *Leksykon* s. 1153-1158.

¹² A. D u l l e s. *The Communication of Faith and Its Content*. Washington. D.C.: National Catholic Educational Association 1985 s. 6; t e n ż e. *Faith and Revelation*. W: *Systematic Theology. Roman Catholic Perspectives*. Red. F. Schüssler Fiorenza, J. Galvin. Vol. 1. Minneapolis: Fortress Press 1991 s. 97.

¹³ K a u c h a. *Teologia objawienia i jej eklezjologiczne konsekwencje* s. 8-10; A. D u l l e s. *Symbolic Structure of Revelation*. „Theological Studies” 41:1980 s. 61; t e n ż e. *The Communication of Faith and Its Content* s. 6-8.

¹⁴ D u l l e s. *Faith and Revelation* s. 97; t e n ż e. *Models of Revelation* s. 132-159; t e n ż e. *The Communication of Faith and Its Content* s. 6-9; t e n ż e. *Symbolic Structure of Revelation* s. 56; t e n ż e. *Świadectwo dane łasce* s. 106; t e n ż e. *The Craft of Theology* s. 22-23, 50.

różnicy między symbolami objawieniowymi a umownymi przyjęto rozróżnienie terminologiczne – odpowiednio „symbolowy” i „symboliczny”.

Należy stwierdzić, że rozumienie symbolu przez Dullesa bliskie jest poglądom przede wszystkim M. Eliadego. Symbolowa koncepcja Objawienia, według Dullesa, wpisuje się w ramy współczesnego rozumienia symbolu objawieniowego jako rzeczywistości składającej się z wymiarów nadprzyrodzonego i historycznego, naturalnego, przy czym pierwszy aspekt symbolu jest rozpoznawalny w obliczu nadwyżki znaczeniowej, jaką niesie symbol. Symbolowa koncepcja Objawienia przewyższa pięć prezentowanych modeli Objawienia, ponieważ umożliwia zintegrowanie owych modeli dzięki przewyciężeniu ich słabości i odnowieniu tego, co jest w nich wartościowe. Tym samym Objawienie realizujące się poprzez komunikację symbolową może mieć charakter zarówno doktrynalny, historyczny, wewnętrznego doświadczenia, jak i nowej świadomości człowieka. Koncepcja symbolowa odznacza się również wyraźnym rysem personalistycznym. Wkład kardynała do symbolowej teorii Objawienia sprawia, że jest on uważany za jednego z głównych przedstawicieli tej koncepcji Objawienia¹⁵.

Według amerykańskiego teologa symbole, poprzez które przychodzi do nas Objawienie, zawarte są w naturze, świecie stworzonym oraz w historii. Ponadto wskazuje on, że również objawienie się Boga człowiekowi w Eschatonie będzie mieć charakter symbolowy. Odpowiada to podziałowi, według którego Dulles rozróżnia generalnie trzy rodzaje Objawienia Bożego, czyli Objawienie przez świat stworzony, historyczne oraz eschatyczne. Systematyzacja ta odpowiada rozróżnieniu występującemu w teologii fundamentalnej¹⁶.

W myśli autora dominuje generalnie pogląd, według którego filozoficzne, naturalne poznanie Boga należy odróżnić od manifestacji Boga przez świat stworzony, mającej religijny charakter¹⁷. Pewną niekonsekwencją w myśli prezentowanego autora jest brak interpretacji Objawienia przez świat stworzo-

¹⁵ D u l l e s. *The Craft of Theology* s. 50; zob. R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu* s. 114; K a u c h a. *Teologia objawienia i jej eklezjologiczne konsekwencje* s. 10; R u s e c k i, L e d w o ń. *Objawienie Boże* s. 862-863; R u s e c k i. *Symbol*, s. 1153-1158.

¹⁶ R u s e c k i, L e d w o ń. *Objawienie Boże* s. 859; R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu* s. 139-146, 195-199; A. D u l l e s. *The New World of Faith*. Huntington: Our Sunday Visitor 2000 s. 149-153; zob. *Teologia fundamentalna*. T. 3: *Objawienie i Chrystus*. Red. T. Dziudek, Ł. Kamykowski, A. Kubiś. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 1999 s. 33-39; DV 3.

¹⁷ D u l l e s. *The New World of Faith* s. 28; t e n ż e. *Faith and Revelation* s. 94; zob. R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu* s. 158; A. D u l l e s. *Paul Tillich and the Bible*. W: *Paul Tillich in Catholic Thought*. Red. T. A. O'Meara, C. D. Weisser. Dubuque: The Priory Press 1964 s. 110; DV 3, 6; DF 20.

ny w kontekście teorii komunikacji symbolowej. Jednak w świetle koncepcji symbolowej można stwierdzić, że symbolem objawieniowym jest tutaj cały stworzony świat. Stąd wniosek, że ten rodzaj Objawienia polega na poznaniu symbolowym, które obejmuje całego człowieka i prowadzi do osobowej relacji z Bogiem.

Symbolowy charakter Objawienia Bożego jest najlepiej widoczny w Objawieniu historycznym, które w pełni zrealizowało się w Jezusie Chrystusie, będącym najważniejszym symbolem objawieniowym. Poza tym teoria komunikacji symbolowej podkreśla pełnię Objawienia dokonanego w Chrystusie w większym stopniu, niż pięć ukazanych wcześniej modeli. Kardynał Dulles wyróżnia ponadto dwie formy, w jakich zrealizowało się Objawienie historyczne, to jest komplementarne wobec siebie słowa i czyny Boga będące symbolami Bożej obecności i działania. Teolog wyjaśnia również, że Objawienie dokonane w historii wraz z jego pełnią w Chrystusie trwa obecnie we wspólnocie Kościoła. Argumentuje wreszcie, że pełnia Objawienia zrealizowana w Chrystusie wskazuje na jego definitywny charakter, a w konsekwencji na definitywny charakter religii chrześcijańskiej przed Paruzją¹⁸.

Według kard. Dullesa, Objawienie wraz z jego pełnią w Jezusie Chrystusie obejmuje również przyszłe spełnienie w Eschatonie¹⁹. Amerykański teolog zwraca także uwagę na znaczenie zmartwychwstałego, uwielbionego Chrystusa w pośredniczeniu bezpośredniej, uszczęśliwiającej wizji Boga w wieczności. Dzięki temu zmartwychwstały Chrystus stanowi realny symbol pośredniczący w eschatologicznym Objawieniu i równocześnie wzmacniający bezpośredni charakter wizji Boga w rzeczywistości eschatycznej²⁰.

Można zatem stwierdzić, że Objawienie Boże według kard. Dullesa jest osobową komunikacją między Bogiem i człowiekiem, dokonującą się za pośrednictwem symboli objawieniowych, z których najważniejszym jest Jezus Chrystus. Tak rozumiane Objawienie Boże obejmuje aspekty: doktrynalny, historyczny, wewnętrznego doświadczenia, dialektycznej obecności Boga i nowej świadomości człowieka. Celem Objawienia Bożego jest nawiązanie

¹⁸ A. D u l l e s. *The Assurance of Things Hoped For. A Theology of Christian Faith*. New York–Oxford: Oxford University Press 1994 s. 189; t e n ż e. *Faith and its Contents*. „America” 6:1968 s. 484; t e n ż e. *Church and Society. The Laurence J. McGinley Lectures, 1988-2007*. New York: Fordham University Press 2008 s. 179; t e n ż e. *Faith and Revelation* s. 99; t e n ż e. *Models of Revelation* s. 159-160.

¹⁹ D u l l e s. *Models of Revelation* s. 228; t e n ż e. *The New World of Faith* s. 149-155.

²⁰ D u l l e s. *Models of Revelation* s. 241; t e n ż e. *The Craft of Theology* s. 36-37.

zbawczej relacji między człowiekiem i Bogiem, która swą pełnię osiągnie w wieczności.

II. UZASADNIANIE W TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ

Aby Objawienie Boże mogło zostać przyjęte wiarą, domaga się ono wcześniejszego rozpoznania i wykazania jego wiarygodności dla człowieka. Istota uzasadniania nadprzyrodzonego charakteru Objawienia chrześcijańskiego, a także kwestia możliwości oraz konieczności Objawienia należą do zagadnień wstępnych w teologii fundamentalnej. W związku z tym nie wchodzi w zakres właściwych, formalnych argumentów na rzecz wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego. Jednak wówczas, gdy jest to uzasadnione, zagadnienia te należy brać pod uwagę, zachowując jednocześnie troskę o jedność przedmiotu teologii fundamentalnej²¹.

Dulles wyjaśnia, na czym polega istota uzasadniania wiarygodności Objawienia Bożego, ukazując właściwe relacje między Objawieniem a rozumem. Otóż Objawienie – jak przedstawia – nie charakteryzuje się możliwością udowodnienia wyłącznie na podstawie naturalnych zdolności rozumu ludzkiego. Nie uzasadnia się także wyłącznie samo przez się, pomijając całkowicie wymagania rozumu. Jak podkreśla Dulles, charakteryzuje się ono wiarygodnością, wskazującą na jego sensowność, racjonalność. Ta racjonalność sprawia, że przyjęcie Objawienia w wierze jest aktem rozsądnym, zgodnym z rozumną naturą człowieka. O sensowności Objawienia świadczą zaś określone argumenty²².

Kardynał Dulles nie podaje definicji pojęcia wiarygodności, lecz wyjaśnia, że wskazuje ona na racjonalny, sensowny charakter Objawienia. Mimo to, opierając się na myśli amerykańskiego kardynała, można stwierdzić, że wiarygodność jest zbiorem właściwości symboli objawieniowych, które wskazują, iż przyjęcie Objawienia Bożego jest aktem racjonalnym, ponieważ umożliwia

²¹ M. R u s e c k i. *Wiarygodność chrześcijaństwa*. T. 1: *Z teorii teologii fundamentalnej*. Lublin: TN KUL 1994 s. 184, 216; t e n ż e. *Fundamentalna teologia*. W: *Leksykon* s. 415-416; E. K o p e ć. *Teologia fundamentalna*. Lublin: KUL 1976 s. 45-96.

²² D u l l e s. *Models of Revelation* s. 247; t e n ż e. *Revelation*. W: *New Encyklopedia Britannica*. Macropedia 15. The University of Chicago 1974 s. 786; t e n ż e. *Revelation Theology* s. 71; t e n ż e. *Reason, Philosophy, and the Grounding of Faith: A Reflection on 'Fides et Ratio'*. „International Philosophical Quarterly” 40:2000 s. 479-481; zob. J a n P a w e ł II. *Fides et Ratio* 32; D u l l e s. *The Assurance of Things Hoped For* s. 208-212; t e n ż e. *A History of Apologetics*. San Francisco: Ignatius Press 2005 s. 367.

człowiekowi pełną samorealizację w Bogu. Tego rodzaju uzasadnianie prawdziwości Objawienia Bożego jest charakterystyczne dla teologii fundamentalnej w odróżnieniu od tradycyjnej apologetyki, która chciała udowodnić nadprzyrodzony charakter samoudzielania Boga. Obok podkreślania wartości tradycyjnego uzasadniania wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego, opierającego się na argumentach z prorocत्व i cudów, Dulles zwraca uwagę także na nowe sposoby argumentacji. Jego zdaniem, niewystarczające jest tylko racjonalne rozumienie wiarygodności, ale należy zwracać uwagę także na czynniki podmiotowe w uzasadnianiu wiarygodności Objawienia. Teolog wskazuje też na potrzebę zbiorowego prezentowania argumentów w celu osiągnięcia większej pewności w poznaniu religijnym. Dulles, zwracając uwagę na nadprzyrodzony i wydarzeniowy, naturalny charakter Objawienia i tym samym na sposób uzasadniania jego wiarygodności, wskazuje również na obecność łaski w tym procesie. Tego rodzaju dwuwymiarowe rozumienie Objawienia i konsekwentne jego uzasadnianie koresponduje z preferowaną przez Dullesa koncepcją symbolową²³.

Jednak wiarygodność Objawienia Bożego musi zakładać w pierwszej kolejności możliwość jego zaistnienia. Zagadnienie możliwości Objawienia Dulles omawia odnosząc się do wybranych dwudziestowiecznych zastrzeżeń wobec chrześcijańskiego rozumienia Objawienia, płynących ze strony agnostycyzmu filozoficznego, analizy lingwistycznej, współczesnej epistemologii, psychologii empirycznej, krytyki biblijnej, historii doktryny chrześcijańskiej, porównawczej historii religii i socjologii krytycznej. Zastrzeżenia te podważają możliwość rozpoznania i zaistnienia Objawienia Bożego, kwestionując przez to jego sensowność. Kardynał Dulles, poprzez odparcie zarzutów ze strony współczesnych zastrzeżeń wobec chrześcijańskiego pojęcia Objawienia, uzasadnia pośrednio możliwość rozpoznania i zaistnienia Objawienia. Charakterystyczne jest, że autor broni możliwości Objawienia w sensie chrześcijańskim poprzez zastosowanie teorii komunikacji symbolowej. Świadczy to o symbolowym, w tym przypadku, rozumieniu przez niego wiarygodności i symbolowym sposobie jej uzasadniania²⁴.

Dulles negatywnie odnosi się również do założeń deizmu podważających konieczność Objawienia Bożego i pisze o jego absolutnej i moralnej konieczności dla człowieka. Otóż Objawienie jest absolutnie konieczne w celu pozna-

²³ D u l l e s. *A History of Apologetics* s. 367; t e n ż e. *The Assurance of Things Hoped For* s. 209-211; t e n ż e. *The Craft of Theology* s. 63-64; DF 38.

²⁴ D u l l e s. *Church and Society* s. 521; t e n ż e. *A History of Apologetics* s. 268-269; t e n ż e. *The New World of Faith* s. 98.

nia spraw Bożych niedostępnym ludzkiemu poznaniu i osiągnięcia wiecznego zbawienia przez człowieka, które jest poza zasięgiem jego możliwości. Co się z tym wiąże, Objawienie Boże jest konieczne, by mogła powstać religia i związana z nią zbawcza wiara. Natomiast moralna konieczność Objawienia odnosi się do łatwego, pewnego i bezbłędnego poznania prawd o Bogu, które są możliwe do poznania mocą samego rozumu, jednak w sytuacji zaistniałej po grzechu pierworodnym ich poznanie jest utrudnione²⁵.

W myśli Dullesa widać przede wszystkim martyrologiczne oraz symbolowe rozumienie wiarygodności. Należy stwierdzić, że kard. Dulles wpisuje się we współczesne rozumienie uzasadniania wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego. Jest ono charakterystyczne dla teologii fundamentalnej, a różniące się od sposobu uzasadniania przez tradycyjną apologetykę.

III. REINTERPRETACJA TRADYCYJNYCH ARGUMENTÓW NA RZECZ WIARYGODNOŚCI OBJAWIENIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Avery Dulles w swojej refleksji teologicznofundamentalnej przytacza zarówno tradycyjne, jak i nowe argumenty. Na ich przykładzie ukazuje zmiany, jakie zaszły między tradycyjną apologetyką racjonalistyczną a współczesnym uzasadnianiem obecnym w teologii fundamentalnej. Ten nowy sposób uzasadniania określa mianem apologetyki wyznania wiary²⁶.

Można wyróżnić pięć argumentów na rzecz wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego, które są obecne w twórczości teologicznofundamentalnej kardynała. Pierwszy z nich, traktowany jako zagadnienie wstępne w ramach uzasadniania teologicznofundamentalnego, dotyczy wiarygodności Ewangelii. Otóż amerykański uczyony wyjaśnia, że Ewangelie są zarówno dokumentami historycznymi potwierdzającymi historyczne istnienie człowieka Jezusa z Nazaretu, jak i świadectwami wiary popaschalnej, czyli dokumentami religijnymi świadczącymi o Boskiej naturze Jezusa Chrystusa. Oznacza to, że Jezusa

²⁵ D u l l e s. *Models of Revelation* s. 8, 45, 103-111, 166, 188; t e n ż e. *Revelation Theology* s. 7, 75; E. K o p e ć. *Teologia fundamentalna* s. 63; A. D u l l e s. *Revelation and the Quest for Unity*. Washington DC: Corpus Books 1968 s. 48; R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu* s. 103; D u l l e s. *The Assurance of Things Hoped For* s. 87, 189, 270; zob. DF 22, 23.

²⁶ D u l l e s. *Świadectwo dane łasce* s. 50-55; t e n ż e. *Apologetics and the Biblical Christ*. Paramus, NJ: Newman Press 1971 s. 40-41; t e n ż e. *Chrystus i Ewangelia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1971 s. 62.

można poznać poprzez metody historyczne i wiarę. Jezus Chrystus jest Bogiem i człowiekiem, inaczej mówiąc, łączy w sobie rzeczywistość nadprzyrodzoną, Boską i historyczną, naturalną.

W związku z tym postrzeganie wiarygodności Ewangelii przez amerykańskiego kardynała odpowiada jego koncepcji Objawienia poprzez realny symbol²⁷.

Opierając się na metodzie apologetyki wyznania wiary, Avery Dulles uzasadniania decydujące – według niego – zagadnienia wiarygodności Boskiej i mesjańskiej godności Jezusa, a mianowicie zmartwychwstanie i Boskie samorozumienie Mistrza z Nazaretu²⁸.

Prezentowany teolog postrzega Zmartwychwstanie jako najważniejsze wydarzenie leżące u źródeł religii chrześcijańskiej. Zmartwychwstanie pozostaje oczywiście dla A. Dullesa potwierdzeniem Boskiej i mesjańskiej godności Jezusa, ale w przeciwieństwie do dawniejszej apologetyki historycystycznej widzi on to wydarzenie w szerszej perspektywie. Mianowicie zgodnie z nurtem współczesnej teologii, traktuje on zmartwychwstanie jako wydarzenie objawieniowe i zbawcze, w którym w sposób nadprzyrodzony działa Bóg w Jezusie Chrystusie. Z kolei biorąc pod uwagę Boskie samorozumienie Jezusa, amerykański teolog wskazuje, że zarówno Bóstwo Jezusa, jak i Jego Boska świadomość są najpełniej potwierdzone i wyrażone w zmartwychwstaniu. Zapowiedziane w obietnicach starotestamentalnych mesjańska godność i posłannictwo Jezusa również są najlepiej ukazane i poświadczane w wydarzeniu zmartwychwstania. Autor polemizuje też z głównymi teoriami kwestionującymi realność zmartwychwstania Chrystusa, podkreślając przy tym wyższość metody apologetyki wyznania wiary nad apologetyką historycystyczną. Dulles nie wskazuje w sposób wyraźny na związek omawianej kwestii z symbolową koncepcją Objawienia, chociaż taka korelacja jest widoczna²⁹.

Rozwiązanie problemu wykazania realności Boskich roszczeń Jezusa kard. Dulles również widzi w zastosowaniu apologetyki wyznania wiary, dzięki której można wykazać Boską świadomość Jezusa. W jego przekonaniu, wiara obecna w pierwotnym Kościele ukazuje, jak Jezus rozumiał siebie i kim

²⁷ *Apologetics and the Biblical Christ* s. XI-XII. 19-42; t e n ż e. *Chrystus i Ewangelia* s. 11, 24-63; DV 19.

²⁸ D u l l e s. *Apologetics and the Biblical Christ* s. 43; t e n ż e. *Chrystus i Ewangelia* s. 64.

²⁹ D u l l e s. *Apologetics and the Biblical Christ* s. 50-59; t e n ż e. *Chrystus i Ewangelia* s. 72-84; zob. J. R a t z i n g e r / B e n e d y k t XVI. *Jezus z Nazaretu. Część 2. Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania*. Kielce: Jedność 2011 s. 258-260; por. M. R u s e c k i. *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2006 s. 23.

w rzeczywistości jest. Pozwala to wyciągnąć wniosek, że zgodnie z myślą prezentowanego teologa, rozpoznanie tajemnicy Jezusa jest możliwe tylko poprzez uczestnictwo w życiu wspólnoty Kościoła, a nie na podstawie logicznego wniosku. Jest to zgodne z koncepcją Objawienia, w której symbole objawieniowe są symbolami uczestnictwa³⁰.

Nadprzyrodzone posłannictwo Mesjasza było zapowiadane przez proroków w czasach Starego Testamentu. A. Dulles kładzie nacisk na religijne znaczenie proroctwa, a także zwraca uwagę na fakt, że prorocy przepowiadali mającego nadejść Mesjasza jako eschatologicznego wybawcę³¹. Na przykładzie wybranych tekstów Starego Testamentu wykazuje, że Jezus rzeczywiście zrealizował proroctwa mesjańskie, w związku z czym jest On zapowiadany Mesjaszem. Amerykański kardynał ukazuje też skrótowo kształtowanie się argumentu skrypturystycznego w czasach poapostolskich i teologii chrześcijańskiej³². Jeśli chodzi natomiast o walor motywacyjny argumentu z proroctw, amerykański kardynał wskazuje tu ważną rolę proroctw mesjańskich w swoim nawróceniu. Dulles przedstawia argument skrypturystyczny raczej w tradycyjnym ujęciu. W niewielkim bowiem stopniu ukazuje posłannictwo mesjańskie Jezusa w kontekście historii zbawienia³³.

Obietnice mesjańskie zrealizowały się między innymi w cudach Jezusa. Dla Dullesa stanowią one kolejny argument na rzecz wiarygodności Objawienia dokonanego w Jezusie Chrystusie³⁴. Największym zaś spośród cudów jest, według amerykańskiego teologa, zmartwychwstanie. Autor ponadto odpiera teorie kwestionujące wiarygodność cudów Jezusa, jak również wskazuje na związek między cudami a Jezusową proklamacją Ewangelii. Kardynał przedstawia też kwestię wiarygodności cudów Jezusa w historii teologii, gdzie ukazuje ewolucję rozumienia cudu na przestrzeni dziejów. Zwraca uwagę, że

³⁰ D u l l e s. *Apologetics and the Biblical Christ* s. 67-72; t e n ż e. *Chrystus i Ewangelia* s. 94-100; M. R u s e c k i, J. M. P o p ł a w s k i. *Mesjańska świadomość Jezusa*. W: *Leksykon* s. 780; R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu* s. 350-351; zob. J. R a t z i n g e r / B e n e d y k t XVI. *Jezus z Nazaretu. Część 1. Od Chrztu w Jordanie do Przemienienia*. Kraków: Wydawnictwo M 2007 s. 265-266; D u l l e s. *Church and Society* s. 178.

³¹ D u l l e s. *Revelation Theology* s. 16, 19; R u s e c k i. *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa* s. 83.

³² D u l l e s. *Świadectwo dane łasce* s. 52-53; t e n ż e. *A History of Apologetics* s. 2-5, 27-67, 82-88, 129, 143-164, 180-184, 256, 355; R u s e c k i. *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa* s. 98; D u l l e s. *The Assurance of Things Hoped For* s. 140, 209.

³³ D u l l e s. *Świadectwo dane łasce* s. 51-52; zob. R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu* s. 388.

³⁴ R u s e c k i. *Traktat o Objawieniu* s. 390, 393; D u l l e s. *A History of Apologetics* s. 10; t e n ż e. *Models of Revelation* s. 250, 261; t e n ż e. *The Craft of Theology* s. 64-65.

apologetyka racjonalistyczna zajmowała błędne stanowisko, utrzymując, iż możliwe jest w sensie ścisłym udowodnienie prawdziwości cudów.

W rzeczywistości można wykazać ich wiarygodność, ponieważ cud przekracza porządek naturalny. Dulles zwraca też uwagę na błędne traktowanie cudu jako wyjątku od prawa natury, co było charakterystyczne dla tradycyjnej apologetyki racjonalistycznej. Kardynał wskazuje natomiast, że właściwym środkiem do uzasadniania Bożego działania w cudach jest kategoria symbolu³⁵.

Na podstawie dotychczasowych refleksji można stwierdzić, że myśl teologiczna kard. Dullesa harmonizuje z dzisiejszym rozumieniem uzasadniania wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego. Jest ono charakterystyczne dla współczesnej teologii fundamentalnej, a różni się od sposobu uzasadniania w tradycyjnej apologetyce racjonalistycznej. Zdecydowanie za mało natomiast w ukazywaniu tradycyjnych argumentów Dulles odnosi się do koncepcji symbolowej.

IV. NOWE ARGUMENTY NA RZECZ WIARYGODNOŚCI OBJAWIENIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Jako współczesny teolog fundamentalny Dulles uzasadnia wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego także poprzez budowanie „nowych” argumentów. Główną rolę w nowej argumentacji teologicznofundamentalnej kard. Dullesa odgrywa uzasadnianie oparte na świadectwie życia chrześcijańskiego i wkładzie chrześcijaństwa w kulturę oraz ukazanie wyjątkowości chrześcijaństwa w porównaniu z innymi religiami. Wydaje się zasadny wniosek, że koronnym argumentem jest świadectwo. Stwierdzenie to dotyczy nie tylko nowych form uzasadniania wiarygodności Objawienia, ale również tradycyjnej argumentacji, w której także występuje aspekt świadectwa. Według amerykańskiego kardynała, świadectwo chrześcijańskie jest realnym symbolem Bożego objawieniowego działania, które pociąga ludzi do wiary w Chrystusa. Postrzega on je zarówno jako męczeństwo, jak i osobiste świadectwo życia chrześcijańskiego. Amerykański jezuita wskazuje także na moc słowa Bożego obecnego w Nowym Testamencie, pochodzącą z mocy świadectwa religijnego apos-

³⁵ D u l l e s. *A History of Apologetics* s. 10, 30, 80-81, 118-119, 164, 186-189, 276-277, 312-313; t e n ż e. *Świadectwo dane łasce* s. 51, 54; t e n ż e. *Foreword*. W: L. M o n d e n. *Signs and Wonders. A Study of the Miraculous Element in Religion*. New York: Desclee Company 1966 s. V; D u l l e s. *The Craft of Theology* s. 64, 65; t e n ż e. *Models of Revelation* s. 250-251, 259-261.

tołów, a nie z siły argumentacji³⁶. Jeśli chodzi o symbolowe rozumienie objawiania się Boga poprzez świadectwo, to Dulles zaledwie wspomina o tej kwestii, mimo że jest ona wyraźnie dostrzegalna. Natomiast dobrze widać w jego teologii aspekt objawieniowy i motywacyjny świadectwa chrześcijan, jak również kwestię dotyczącą jego prawdziwości³⁷.

Uzasadniając wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego, Dulles wskazuje również na jego kulturotwórczy charakter. Autor wyjaśnia, że kultura to sposób, w jaki człowiek żyje i działa. Źródłem kultury zaś jest wymiar duchowy. Dulles wskazuje, że przejawem kultury są naturalne, fizyczne symbole a nie realne symbole objawieniowe. Owe naturalne symbole stanowią również wyraz kultury ukształtowanej pod wpływem chrześcijaństwa. Według amerykańskiego teologa, żadna kultura – będąc wytworem człowieka, czyli istoty grzesznej – nie jest doskonała, jak również nie wszystkie kultury są w równym stopniu dobre. Dlatego wymagają one oczyszczenia, uzdrowienia i wzbogacenia przez Chrystusa, który jest ponad kulturami. Ponad kulturami znajduje się także religia chrześcijańska jako pochodząca od Chrystusa.

O tym natomiast, czy dana kultura jest „chrześcijańska” lub „katolicka” świadczy fakt, w jakim stopniu przekazuje ona wartości ewangeliczne. Gdy zaś kultura jest pozbawiona odniesienia do Boga, wówczas ulega ona moralnemu zepsuciu³⁸. W ramach argumentu kulturotwórczego Dulles wskazuje na konieczność wydobycia ze współczesnej kultury zachodniej elementów mogących przysłużyć się głoszeniu Ewangelii. Omawia także rolę uniwersytetów katolickich w formowaniu kultury w duchu chrześcijańskim. Generalnie,

³⁶ Dulles. *The Assurance of Things Hoped For* s. 278-230; tenże. *Apologetics and the Biblical Christ* s. 63-70; tenże. *The Trinity and Christian Unity*. W: *God the Holy Trinity. Reflections on Christian Faith and Practice*. Red. T. George. Grand Rapids: Baker Academic 2007 s. 69-71, 76-78; A. Dulles. *Evangalization for the Third Millenium*. New York: Paulist Press 2009 s. 60-61, 92-99; tenże. *The Craft of Theology* s. 61-64.

³⁷ Dulles. *Świadectwo dane łasce* s. 57, 62, 117; tenże. *Coming Home*. W: *Gabriel Richard: Frontier Ambassador; and The Young Ones; and All My Darlings; and Coming Home*. Red. T. Byrnes [i in.]. Garden City: Catholic Family 1959 s. 441-454; McCarrikk. *Foreword* s. XIII.

³⁸ A. Dulles. *Wkład chrześcijaństwa w kulturę. Perspektywa amerykańska/ The Contribution of Christianity to Culture. An American Perspective*. W: *Chrześcijaństwo jutra. Materiały II Międzynarodowego Kongresu Teologii Fundamentalnej. (Lublin, 18-21 września 2001)*. Red. M. Rusecki, K. Kaucha, Z. Krzyszowski, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin: TN KUL 2001 s. 150-159; tenże. *Evangalization for the Third Millenium* s. 64-67; tenże. *The Catholicity of the Church*. Oxford: Clarendon Press 1985 s. 76; Jan Paweł II. *Wiara i kultura*. W: *Dokumenty, przemówienia, homilie*. Red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula. Rzym-Lublin: RW KUL 1988 s. 54, 137-145.

według Dullesa, dzięki Objawieniu chrześcijańskiemu w kulturze jest więcej dobra³⁹.

Zdaniem kardynała, kultura zyskuje najwyższą wartość po przyjęciu Objawienia chrześcijańskiego, natomiast w religiach pozachrześcijańskich kultura przyjmuje mniej doskonałą postać. Uwaga ta wiąże się z następnym typem argumentacji, mianowicie z wyjątkowym charakterem chrześcijaństwa w porównaniu z innymi religiami. A. Dulles analizuje to zagadnienie w kontekście pięciu modeli Objawienia, a więc inaczej, niż jest to ogólnie przyjmowane w teologii religii, gdzie wyróżnia się trzy stanowiska w tym względzie, to znaczy ekskluzywizm, inkluzywizm i pluralizm relatywistyczny. Jednak żadnego z pięciu modeli Objawienia nie można stosować do wyjaśnienia rzeczywistości samomanifestacji Boga z wykluczeniem pozostałych modeli. Stanowisko inkluzywistyczne, które jest reprezentowane przez teologię katolicką, jest dobrze widoczne u Dullesa. Stosuje on kategorię symbolu jako narzędzie interpretacyjne. W symbolowej koncepcji Objawienia najważniejszym symbolem bowiem jest Jezus Chrystus, jako szczyt Bożej manifestacji wobec ludzi i jedyny Zbawiciel ludzkości. Chrześcijaństwo z kolei stanowi rzeczywistość, w której owa pełnia Objawienia Bożego jest obecna. Symbolowe rozumienie Objawienia Bożego przez Dullesa wyklucza podejście ekskluzywistyczne, lecz wskazuje na istnienie Objawienia Bożego we wszystkich religiach, aczkolwiek w różnej mierze. Amerykański kardynał wskazuje również, że Jezus Chrystus jako najwyższy i wcielony symbol, wypełnia to wszystko, co jest szlachetne w każdej religii⁴⁰. Oznacza to, że chrześcijaństwo jest religią wyjątkową w porównaniu z innymi religiami, a tym samym wiarygodne jest jego źródło, to znaczy Objawienie Boże dokonane w Osobie Jezusa Chrystusa. Należy stwierdzić, że nowe argumenty, zwłaszcza martyrologiczny i komparatystyczny, mają charakter symbolowy, ponieważ odwołują się do symboli religijnych.

Ostatecznie należy stwierdzić, że kard. A. Dulles, tak jak inni współcześni teologowie fundamentalni, uzasadnia wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego poprzez konstruowanie nowych argumentów, uwzględniających, w większym

³⁹ D u l l e s. *Evangelization for the Third Millenium* s. 67, 74-75; t e n ż e. *Wkład chrześcijaństwa w kulturę* s. 156-159, 166-177; t e n ż e. *Kościół w świecie polityki*. „Więź” 36:1993 s. 93; t e n ż e. *Church and Society* s. 39; t e n ż e. *Catholicism and American Culture: The Uneasy Dialogue*. „America” 162:1990 s. 54; t e n ż e. *Katolicyzm i kultura amerykańska: ryzykowny dialog*. „Więź” 8:1992 s. 117.

⁴⁰ D u l l e s. *Models of Revelation* s. 174-192; t e n ż e. *Faith and Revelation* s. 99-101.

stopniu niż argumentacja tradycyjna, potrzeby duchowe człowieka naszych czasów. Umotywowane Objawienie Boże zaś pozwala osobie ludzkiej na przyjęcie go w sposób rozsądny i wolny oraz domaga się pozytywnej odpowiedzi, czyli wiary.

V. WIARA UMOTYWOWANĄ ODPOWIEDZIĄ NA OBJAWIENIE BOŻE

Zdaniem Avery'ego Dullesa, wiara w teologicznym rozumieniu charakteryzuje odniesienie człowieka do Boga. Wskazuje on, że wiara religijna posiada trzy główne aspekty, do których należą: zgoda intelektualna, zaufanie oraz posłuszeństwo Bogu. Wiara przejawia się również w postępowaniu człowieka. Według kardynała, przedmiotem formalnym wiary jest autorytet Boga związany z Jego słowem przekazywanym w Piśmie Świętym i Tradycji. Bóg jest również materialnym przedmiotem wiary, do którego zaliczamy także prawdy wiary i dzieła Boże dokonane zwłaszcza w Jezusie Chrystusie. Przyjęcie zaś wiarą Chrystusa jako pełnego pośrednika Objawienia Bożego, świadczy o chrześcijańskiej naturze wiary. Materialnym przedmiotem wiary jest też Kościół, w którego wierze uczestniczy poszczególny człowiek. Kardynał zwraca również uwagę na fakt, że wiara ma treść poznawczą. Prawdy wiary mogą zaś być w pewnej mierze sformułowane w twierdzeniach⁴¹. Zweryfikowanie prawdy objawionej należy z kolei do zadań Magisterium Kościoła. W tym kontekście amerykański uczony ostrożnie odnosi się do kwestii prawdziwości objawień prywatnych⁴². Według niego też, akt wiary jest rozumny, nadprzyrodzony, wolny, pewny i niejasny. Owe atrybuty wiary należy rozpatrywać ogółem, gdyż dopełniają się one nawzajem. Uwzględnianie natomiast jedynie niektórych właściwości grozi popadnięciem w racjonalizm lub fideizm⁴³.

⁴¹ D u l l e s. *Faith and Revelation* s. 106-108; A. D u l l e s. *Faith and Meaning*. „America” 118:1968 s. 41; t e n ż e. *Faith and Dogmatic Pluralism*. „America” 116:1967 s. 728; DF 29; DV 5.

⁴² D u l l e s. *The Assurance of Things Hoped For* s. 180-200; t e n ż e. *Models of Revelation* s. 259; t e n ż e. *The Modern Dilemma of Faith*. W: *Toward of Theology of Christian Faith. Readings in Theology*. Red. M. Mooney [i in.]. New York: P. J. Kenedy & Sons 1968 s. 11, 18; zob. t e n ż e. *Vatican Council II and the Amerian Experience of Church*. W: *Vatican II. Open Questions and New Horizons*. Red. G. M. Fagin. Wilmington: Michael Glazier 1984 s. 51.

⁴³ D u l l e s. *The Assurance of Things Hoped For* s. 224, 236-237.

W teologii wiary widać też, że Dulles zwraca uwagę na dynamiczny charakter wiary, który dotyczy całego życia osoby ludzkiej⁴⁴. Teolog wskazuje, że początek wiary związany jest w sposób szczególny z sakramentem chrztu. Niemające osobistej wiary ochrzczone małe dzieci otrzymują łaskę wiary dzięki wierze całego Kościoła. Natomiast początek wiary u ludzi dorosłych łączy się z oświecającą umysł i skłaniającą wolę łaską Bożą, która pozwala im rozpoznać treści wiary jako wiarygodne. Amerykański kardynał wyjaśnia również, że na kształt wiary ma wpływ wiek oraz temperament człowieka. Równocześnie zaznacza, że u źródeł wzrostu wiary leży przede wszystkim łaska Boża. Jednocześnie teolog wskazuje, że wiarę – jako wolną odpowiedź na łaskę Bożą – człowiek może utracić⁴⁵.

Amerykański kardynał kładzie nacisk na fakt, że zgodnie z Objawieniem chrześcijańskim, wiara jest konieczna do zbawienia. Zajmuje się również teoriami teologicznymi wskazującymi na możliwość osiągnięcia zbawienia przez ludzi, którzy nie poznali Chrystusa i Ewangelii. Jego zdaniem, można zaakceptować te ujęcia, które nie kwestionują jedynego zbawczego pośrednictwa Jezusa Chrystusa⁴⁶. Charakterystyczne dla teologii wiary Dullesa jest obfite czerpanie z nauki św. Tomasza z Akwinu, którą modyfikuje w duchu teologii Soboru Watykańskiego II. Jeśli chodzi o związek wiary ze zbawieniem obecny w teologii wiary amerykańskiego kardynała, stosuje on narzędzie interpretacyjne, którym jest symbol, co pozwala dostrzec wartość zbawczą innych religii, potwierdzając jednocześnie wyjątkowy i w pełni zbawczy charakter religii chrześcijańskiej.

Tym sposobem wykazano, że Objawienie Boże, dokonane w pełni w Osobie i posłannictwie Jezusa Chrystusa, faktycznie zaistniało i może być przyjęte przez człowieka w wierze w sposób wolny i rozumny. Inaczej mówiąc, na podstawie myśli teologicznej kardynała ukazano, że Objawienie chrześcijańskie jest wiarygodne.

Wkład A. Dullesa w rozwój teologii fundamentalnej jest znaczący. Szczególnie wielkie są jego zasługi w kwestii pojęcia Objawienia, wskazanie odpowiedniej metody uzasadniania wiarygodności chrześcijaństwa, przekonstruowa-

⁴⁴ Tamże s. 239, 253; R u s e c k i. *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa* s. 407-408.

⁴⁵ D u l l e s. *The New World of Faith* s. 163-164; t e n ż e. *The Assurance of Things Hoped For* s. 239-243, 247-250; t e n ż e. *The Modern Dilemma of Faith* s. 12-18.

⁴⁶ D u l l e s. *Faith and Revelation* s. 114-115; t e n ż e. *The Assurance of Things Hoped For* s. 256-260, 270-271; t e n ż e. *Who Can Be Saved*. „First Things” 180:2008 s. 20-23; t e n ż e. *The Modern Dilemma of Faith* s. 111; J. M a s t e j. *Wiara*. W: *Leksykon* s. 1326-1327; LG 14.

nie tradycyjnej argumentacji i opracowanie nowych motywów wiarygodności. Do pozytywnych osiągnięć refleksji teologicznej Dullesa należy zaliczyć dogłębne opracowanie symbolowej koncepcji Objawienia oraz zaakcentowanie martyrologicznego rozumienia wiarygodności, z którym łączy się wymiar personalistyczny. Pozytywną stroną teologii amerykańskiego jezuita jest także stosowanie kategorii modeli do interpretacji badanych treści. Jednakże metoda ta wymaga dopracowania, ponieważ jego rozumienie modelu za mało różni się od koncepcji czy teorii. Ponadto autor nie daje klarownego pojęcia wiarygodności i nie przedstawia w sposób systematyczny zagadnień metodologicznych. Bez wątpliwa uzasadnione jest postrzeganie kard. Dullesa jako teologa widzącego Objawienie w kategorii realnego symbolu uczestnictwa. Dodatkowo w jego teologii widać historiozbowcze, chrystocentryczne oraz, w mniejszym stopniu, personalistyczne i doktrynalne rozumienie Objawienia Bożego.

Kwestionowanie przez środowiska niechętnie Kościołowi nadprzyrodzonego wymiaru chrześcijaństwa oraz zasadności religii i związanego z tym odniesienia człowieka do Boga, domaga się działań wykazujących zasadność wiary w Boga, który w pełni objawił się człowiekowi w Jezusie Chrystusie. Przyczynia się do tego również twórczość teologiczna A. Dullesa, ukazując wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego. Szczególnie istotne są w tym kontekście nowe sposoby uzasadniania, biorące pod uwagę czynniki podmiotowe. Uzasadnienie wiarygodności Objawienia pozwala bowiem człowiekowi odpowiedzieć na Boży apel w sposób godny rozumnej i wolnej natury ludzkiej.

BIBLIOGRAFIA

- B a r t n i c k i S.: Koncepcje Objawienia według Avery Dullesa. W: Objawienie Boże w interpretacji współczesnych teologów. Red. B. Kochaniewicz. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny 2010 s. 87-100.
- D a w i d o w s k i W.: Konwertyta. Wielcy teologowie XX wieku – kard. Avery Dulles SJ. „Tygodnik Powszechny” 11:2001 s. 11.
- D u l l e s A.: A History of Apologetics. San Francisco: Ignatius Press 2005.
- D u l l e s A.: Apologetics and the Biblical Christ. Paramus, NY: Newman Press 1971; (wyd. pol.: Chrystus i Ewangelia. Tłum. M. Wierzbicka. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 1971).
- D u l l e s A.: Catholicism and American Culture: The Uneasy Dialogue. „America” 162:1990 s. 38-39.
- D u l l e s A.: Church and Society. The Laurence J. McGinley Lectures, 1988-2007. New York: Fordham University Press 2008.

- D u l l e s A.: Coming Home. W: Gabriel Richard: Frontier Ambassador; and The Young Ones; and All My Darlings; and Coming Home. Red. T. Byrnes [i in.]. Garden City, NY: Catholic Family Book Club 1959 s. 441-454.
- D u l l e s A.: Ewangelization for the Third Millennium. Mahwah, NY: Paulist Press 2009.
- D u l l e s A.: Faith and Dogmatic Pluralism. „America” 116:1967 s. 728.
- D u l l e s A.: Faith and its Contents. „America” 118:1968 s. 484.
- D u l l e s A.: Faith and Meaning. „America” 118:1968 s. 41.
- D u l l e s A.: Faith and Revelation W: Systematic Theology. Roman Catholic Perspectives. Red. F. Schüssler Fiorenza, J. Galvin. Vol. 1. Minneapolis, MN: Fortress Press 1991 s. 89-128.
- D u l l e s A.: Foreword. W: L. M o n d e n. Signs and Wonders. A Study of the Miraculous Element in Religion. New York: Desclee Company 1966.
- D u l l e s A.: Katolicyzm i kultura amerykańska: ryzykowny dialog. „Więź” 8:1992 s. 117-124.
- D u l l e s A.: Kościół w świecie polityki. „Więź” 36:1993 s. 92-102.
- D u l l e s A.: Kto może zostać zbawiony. „First Things” – edycja polska 6:2008 s. 63-69.
- D u l l e s A.: Magisterium. The Teacher and Guardian of the Faith. Naples, FL: Sapientia Press 2007.
- D u l l e s A.: Models of Revelation. Maryknol, NY: Orbis Books 1992.
- D u l l e s A.: Paul Tillich and the Bible. W: Paul Tillich in Catholic Thought. Red. T. A. O’Meara, C. D. Weisser. Dubuque, IA: The Priory Press 1964 s. 109-132.
- D u l l e s A.: Reason, Philosophy, and the Grounding of Faith: A Reflection on ‘Fides et Ratio’. „International Philosophical Quarterly” 40:2000 s. 479-490.
- D u l l e s A.: Revelation and the Quest for Unity. Washington DC: Corpus Books 1968.
- D u l l e s A.: Revelation Theology. A History. New York: Herder and Herder 1969.
- D u l l e s A.: Revelation. W: New Encyclopedia Britannica. Macropedia 15. The University of Chicago 1974 s. 783-786.
- D u l l e s A.: Symbolic Structure of Revelation. „Theological Studies” 41:1980.
- D u l l e s A.: Świadectwo dane łasce i refleksje o teologicznej wędrówce. Ząbki: Apostolicum 2004.
- D u l l e s A.: The Assurance of Things Hoped For. A Theology of Christian Faith. New York–Oxford: Oxford University Press 1994.
- D u l l e s A.: The Catholicity of the Church. Oxford: Clarendon Press 1985.
- D u l l e s A.: The Communication of Faith and Its Content. Washington. DC: National Catholic Educational Association 1985.
- D u l l e s A.: The Craft of Theology. From Symbol to System. New York: Crossroad 1995.
- D u l l e s A.: The Modern Dilemma of Faith. W: Toward of Theology of Christian Faith. Readings in Theology. Red. M. Mooney [i in.]. New York: P. J. Kenedy & Sons 1968 s. 11-32.
- D u l l e s A.: The New World of Faith. Huntington, IN: Our Sunday Visitor 2000.
- D u l l e s A.: The Trinity and Christian Unity. W: God the Holy Trinity. Reflections on Christian Faith and Practice. Red. T. George. Grand Rapids, MI: Baker Academic 2007 s. 69-82.
- D u l l e s A.: Vatican Council II and the Amerian Experience of Church. W: Vatican II. Open Questions and New Horizons. Red. G. M. Fagin. Wilmington, DE: Michael Glazier 1984 s. 38-57.
- D u l l e s A.: Wkład chrześcijaństwa w kulturę. Perspektywa amerykańska/ The Contribution of Christianity to Culture. An American Perspective. W: Chrześcijaństwo jutra. Materiały II Międzynarodowego Kongresu Teologii Fundamentalnej. (Lublin, 18-21 września 2001). Red. M. Rusecki, K. Kaucha, Z. Krzyszowski, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin: TN KUL 2001 s. 149-177.
- D u l l e s A.: Zasady teologii katolickiej. „Przegląd Pastoralno-Homiletyczny” 2:1998 s. 1.

- J a n k i e w i c z D.: *The Magisterium and Theologians in the Writings of Avery R. Dulles. The Conflicting Legacy of the Second Vatican Council*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller 2009.
- J a n P a w e ł II: *Fides et Ratio*. Poznań: Pallottinum 1998.
- J a n P a w e ł II: *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*. Red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula: Rzym–Lublin: Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II – Redakcja Wydawnictw KUL 1988.
- K a u c h a K.: *Teologia Objawienia i jej eklezjologiczne konsekwencje w pismach Avery Dullesa*. ZN KUL 37:1994 s. 3-11.
- K o p e ć E.: *Teologia fundamentalna*. Lublin: KUL 1976.
- K u d a s i e w i c z J., M a s t e j J.: *Historyczność Ewangelii*. W: *Leksykon teologii fundamentalnej*. Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 499-504.
- M a s t e j J.: *Wiara*. W: *Leksykon teologii fundamentalnej*. Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 1323-1328.
- M c C a r r i c k T. E.: *Foreword*. W: *The Legacy of Avery Cardinal Dulles, S.J.: His Words and His Witness*. Red. A. M. Kirmse i M. Canaris. New York: Fordham University Press 2011 s. IX-XIII.
- R a t z i n g e r J./B e n e d y k t XVI: *Jezus z Nazaretu. Część 1. Od Chrztu w Jordanie do Przemienienia*. Kraków: Wydawnictwo M 2007.
- R a t z i n g e r J./B e n e d y k t XVI: *Jezus z Nazaretu. Część 2. Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania*. Kielce: Jedność 2011.
- R u s e c k i M., P o p ł a w s k i J. M.: *Mesjańska świadomość Jezusa*. W: *Leksykon teologii fundamentalnej*. Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 780-786.
- R u s e c k i M., M a s t e j J.: *Uzasadnianie w teologii fundamentalnej*. „*Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religiologii*” 2:2010 s. 61–80.
- R u s e c k i M., L e d w o ń I. S.: *Objawienie Boże*. W: *Leksykon teologii fundamentalnej*. Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002s. 859-865.
- R u s e c k i M.: *Fundamentalna teologia*. W: *Leksykon teologii fundamentalnej*. Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 415-422.
- R u s e c k i M.: *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax 2006.
- R u s e c k i M.: *Symbol*. W: *Leksykon teologii fundamentalnej*. Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 1153-1158.
- R u s e c k i M.: *Traktat o Objawieniu*. Kraków: Wydawnictwo Księża Sercanów 2007.
- R u s e c k i M.: *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa. Dlaczego wierzyć Chrystusowi?* Lublin: TN KUL, KUL JPHI 2010.
- R u s e c k i M.: *Wiarygodność*. W: *Leksykon teologii fundamentalnej*. Red. M. Rusecki (red. naczelny), K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej. Lublin–Kraków: Wydawnictwo M 2002 s. 1328-1334.
- S m e n t e k I.: *Modele Kościoła według Avery Dullesa*. „*Roczniki Teologiczne*” 7:2005 z. 9 s. 51-74.
- Sobór Watykański I: *Konstytucja dogmatyczna o wierze katolickiej Dei Filius*. 1870. Dokumenty Soborów Powszechnych. T. IV/2 (1511-1870). Lateran. Trydent. Watykan I. Red. A. Baron, H. Pietras. Kraków: WAM 2007 s. 889-911.

- Sobór Watykański II: Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei verbum. 1965.
Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Red. M. Przybył. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 2002 s. 350-363.
- S t r í ž e n e c M.: Personal Interview with Avery Dulles In New York, In Fordham University on 25th March 1997. W: Models of Revelation in Avery Dulles. Red. M. Strženec. Roma: Pontifical Lateran University 2000 s. 79-84.
- Teologia fundamentalna. T. 3: Objawienie i Chrystus. Red. T. Dzidek, Ł. Kamykowski, A. Kubiś. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 1999.

CREDIBILITY OF CHRISTIAN REVELATION IN THEOLOGICAL REFLECTION OF AVERY DULLES

S u m m a r y

American theologian Avery Dulles applies models to show different aspects of God's self-communication. But all models of revelation he integrates by using the idea of the symbol of participation, which is the external reality by which God reveals Himself to people. According to Avery Dulles revelation is the activity of God who gives Himself to a man through revelatory symbols and communicates his divine truths in order to welcome people to eternal, redemptive union with Himself.

In a question related to a rational character of revelation he explains the issues such as the possibility, necessity and nature of verification of revelation by human mind. The American theologian maintains that it is possible that revelation may occur and that it is essential to human eternal salvation. The author also claims that human mind can recognize divine revelation which is the first condition to accept revelation in faith. He maintained, moreover, that we may reach moral certainty in theology, not certainty of evidence, and that divine grace completes the rest of our religious knowledge. The next part of this article shows traditional arguments for the rational character of Christian revelation. According to Avery Dulles the argument from resurrection is the most important among other classic arguments. American scholar gives also new arguments for a rational character of Christian revelation. The argument from the testimony of Christians' lives is typical for Avery Dulles way of thinking. Finally, when we justify God's revelation, we can accept it reasonably.

Słowa kluczowe: Avery Dulles, objawienie, wiarygodność, argumenty, model, symbol, świadectwo, wiara.

Key words: Avery Dulles, revelation, credibility, arguments, model, symbol, testimony, faith.